

Π.3.2.1 Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες,
σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε
30 διδακτικές ώρες ανά τάξη

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Β΄ Λυκείου

Τίτλος:

«Ταξιδεύοντας με τον Νίκο Καββαδία»

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΣΑΡΜΠΑΝΗ

**ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

Θεσσαλονίκη 2013

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.1. Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμασούνα 1 – Πλατεία Σκρά Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Ταξιδεύοντας με τον Νίκο Καββαδία

Δημιουργός

Παρασκευή Σαρμπάνη

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική λογοτεχνία

(Προτεινόμενη) Τάξη

Β΄ Λυκείου

Χρονολογία

Ιούνιος 2013

Διδακτική/θεματική ενότητα

—

Διαθεματικό

Όχι

Χρονική διάρκεια

Οκτώ (8) διδακτικές ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: εργαστήριο πληροφορικής

II. Εικονικός χώρος: Wiki (που θα δημιουργήσει ο εκπαιδευτικός και θα ενημερώνουν οι μαθητές).

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Για την υλοποίηση του παρόντος σεναρίου εκπαιδευτικός και μαθητές πρέπει:

- να είναι εξοικειωμένοι με τον ομαδοσυνεργατικό τρόπο εργασίας
- να έχουν ευχέρεια στη χρήση του διαδικτύου και γνώση κάποιου προγράμματος επεξεργασίας κειμένου, καθώς και μια γενικότερη ευκολία στη χρήση

διαδικτυακών εφαρμογών, μιας και θα χρειαστεί να εργαστούν εντός του περιβάλλοντος διαφόρων άλλων –εύχρηστων πάντως– εφαρμογών.

- όλοι οι μαθητές να διαθέτουν μια διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου την οποία αισθάνονται άνετα να κοινοποιήσουν στους συμμαθητές τους, ώστε να ανταλλάξουν μεταξύ τους μηνύματα. Διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου θα διαθέτει και καθεμιά από τις ομάδες.

Το σχολείο θα πρέπει να διαθέτει εργαστήριο πληροφορικής με σταθμούς εργασίας επαρκείς για την εργασία των ομάδων. Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές θα διαθέτουν σύνδεση στο διαδίκτυο και τις συνήθεις εφαρμογές «γραφείου». Απαραίτητο είναι για την πρώτη ώρα εφαρμογής του σεναρίου ένα προβολικό μηχάνημα. Θα πρέπει επίσης να έχει εγκατασταθεί η εφαρμογή Google Earth, η οποία μπορεί να «κατέβει» δωρεάν από τον [αντίστοιχο](#) ιστότοπο.

Εφαρμογή στην τάξη

Το σενάριο είναι πρόταση διδασκαλίας.

Το σενάριο στηρίζεται

—

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ/ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Πρόταση του σεναρίου είναι η περιδιάβαση στην ποίηση του Νίκου Καββαδία και στον κόσμο που κατασκευάζει μέσα στα ποιήματά του.

Εκκινώντας από ένα σύντομο απόσπασμα της ταινίας *Between the devil and the deep blue sea* που στηρίζεται στο αφήγημα του Καββαδία «Λι» θα γίνει μια σύντομη συζήτηση με τους μαθητές για την επαφή που τυχόν έχουν ήδη οι ίδιοι μαζί του, για τα θέματα που επανέρχονται στην ποίησή του. Επίσης θα ζητηθεί να περιγράψουν την εικόνα που έχουν οι ίδιοι για τη ζωή των ναυτικών και τη μικροκοινωνία που οργανώνεται μέσα σε κάθε καράβι που βρίσκεται εν πλω. Στη συνέχεια κάθε ομάδα

μαθητών θα μελετήσει μια συστάδα ποιημάτων και θα ολοκληρώσουν μια σειρά δραστηριότητες που φιλοδοξούν να προκαλέσουν τους μαθητές σε μια δημιουργική ανάγνωση και ερμηνεία των ποιημάτων του. Στην τελευταία φάση θα ζητηθεί από τους μαθητές να ανασυστήσουν ένα από τα ταξίδια-ποιήματα του Καββαδία αποδίδοντας υπό μορφή ψηφιακής αφήγησης ένα ποίημα της επιλογής τους.

Οι μαθητές θα εργαστούν σε ένα Wiki όπου θα συγκεντρώσουν το υλικό τους. Η επιλογή της συγκεκριμένης πλατφόρμας επιλέχθηκε καταρχάς για την ευκολία και την ευελιξία την οποία εξασφαλίζει στη συνεργασία μεταξύ των μελών μιας ομάδας και μεταξύ των ομάδων και κατά δεύτερον για να ασκηθούν οι μαθητές σε διαφορετικούς –συνεργατικούς, ασύγχρονους– τρόπους παραγωγής κειμένων και νοημάτων.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Αντιγράφω από το βιβλίο καθηγητή για τα ΚΝΛ της Β΄ Λυκείου (πρόκειται για απόσπασμα συζήτησης μεταξύ του Καββαδία και του συγγραφέα Μήτσου Κασόλα): «Νίκο, τι νομίζεις, μπορεί να ερμηνεύσει κανείς ένα ποίημα; [...] –Ο αναγνώστης; Αυτός είναι ελεύθερος να δώσει όσες ερμηνείες θέλει, ή όσες νομίζει, όμως φοβάμαι πως θα 'ναι όλες παρακινδυνευμένες. –Γιατί; –Γιατί θα του λείπουν, θα του διαφεύγουν άπειρες πληροφορίες και άπειρα στοιχεία, που διαφεύγουν, άλλωστε, κατόπιν και στον ίδιο τον δημιουργό. Κάτω από ποιες συνθήκες; Άντε βρες άκρη [...] τι να εξηγήσει [ο δημιουργός] και τι να ερμηνεύσει, την άβυσσό του; Σε κάθε περίπτωση πάντως, ένα ποίημα είναι ανοιχτό σε οτιδήποτε ερμηνείες. Επιτρέπει κάθε είδους ελευθερία στον αναγνώστη του»¹.

Το σενάριο αυτό λοιπόν σχεδιάστηκε με αυτήν ακριβώς τη φιλοδοξία: ως μια άσκηση στην ερμηνεία, ως μια ευκαιρία για τους μαθητές να εξερευνήσουν τα

¹ Μήτσος Κασόλας, *Ν. Καββαδίας, Γυναίκα-Θάλασσα-Ζωή*, 53-54. Αθήνα: Καστανιώτης, 2004.

ποιήματα του Καββαδία, ως ένας δημιουργικός, ανοιχτός διάλογος με τα κείμενα που έχουν μπροστά τους. Στόχος ήταν να πλησιάσουν οι μαθητές με έναν περισσότερο βιωματικό τρόπο τα ποιήματά του, να επιχειρηθεί δηλαδή μια προσέγγιση του ποιητικού του κόσμου με όχημα κυρίως το συναίσθημα. Κι από την άλλη, να διερευνηθεί αν αυτή ακριβώς η βιωματική προσέγγιση είναι δυνατό να υπηρετηθεί μέσα από τις ΤΠΕ, αν η ποίηση εξαφανίζεται από την ανάγνωση, όταν διαμεσολαβητής είναι οι ΤΠΕ, ή αν αντίθετα υπάρχει τρόπος να αναδειχθεί.

Ο Καββαδίας, όντας ολιγογράφος και διαθέτοντας ενότητα τόσο στη θεματική όσο και στο ύφος, προσφέρεται ώστε οι μαθητές να μπορέσουν να εξετάσουν τη διακριτή, προσωπική φωνή που καταθέτει ένας ποιητής, πέρα από τα όρια ενός συγκεκριμένου ποιήματος ή έστω μιας συγκεκριμένης ποιητικής συλλογής, με βάση μια αντιπροσωπευτική ματιά στο έργο του.

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Με το σενάριο επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να συνειδητοποιήσουν πως η ποιητική ευαισθησία μπορεί να μετουσιώσει καλλιτεχνικά οποιοδήποτε περιβάλλον και να το χρησιμοποιήσει για να εκφραστεί.
- Να εκτιμήσουν την τρυφερότητα και την ανοχή με την οποία πλησιάζει ο Καββαδίας απόκληρους και περιθωριακούς, χωρίς να βιάζεται να κρίνει και να καταδικάσει.
- Να αντιμετωπίσουν τη ζωή ως ένα μέρος όπου μας περιμένουν ανά πάσα στιγμή εκπλήξεις και δρόμοι καινούργιοι, ζητώντας μόνο από καθέναν μας να επιλέξει να «μπαρκάρει», ακόμη κι αν κάποιες στιγμές κινδυνεύσει να καταποντιστεί.

Γνώσεις για τη λογοτεχνία

Με το σενάριο επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές τον ποιητή Νίκο Καββαδία και το ποιητικό του έργο.

- Να πλησιάσουν ορισμένα στοιχεία του ποιητικού του έργου τα οποία χρησιμοποιεί ο Καββαδίας για να αποδώσει τον κόσμο που βρίσκεται γύρω του και το προσωπικό του βίωμα: την εικονοποιία του, τη σύνδεση της ποίησής του με τη ζωγραφική, τον εξωτικό χαρακτήρα των ποιημάτων του, την ουμανιστική ανεκτικότητα που τα διέπει.

Γραμματισμοί

Με το σενάριο επιδιώκεται οι μαθητές:

- αφού γνωρίσουν τις δημιουργικές δυνατότητες που τους δίνουν όλο και πιο συνηθισμένες στην καθημερινότητά μας εφαρμογές όπως το Google Earth, να εξερευνήσουν πώς αυτές μπορούν να «συνομιλήσουν» με λογοτεχνικά κείμενα
- να αναγνωρίζουν τη λειτουργία των εικόνων μέσα στα ποιήματα του Καββαδία
- να αναγνωρίζουν τη σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ ενός ποιήματος του Καββαδία και της ζωγραφικής
- να αποδίδουν με διάθεση δημιουργική το περιεχόμενο των ποιημάτων σε άλλου είδους κείμενα (ψηφιακές αφηγήσεις, επιστολές)
- να χειρίζονται ένα Wiki ως χώρο εργασίας και διάυλο επικοινωνίας με άλλους.

Διδακτικές πρακτικές

Στόχος του παρόντος σεναρίου είναι να μπορέσουν οι μαθητές να συνεργαστούν σε πλαίσιο ομαδικό, κάνοντας τις απαραίτητες υποχωρήσεις αλλά και διατηρώντας τον δικό τους χώρο μέσα στην ομάδα αυτή. Ο διδάσκοντας παρεμβαίνει εμψυχωτικά και υποστηρικτικά όπου του ζητείται, χωρίς να αναλαμβάνει ρόλο παρεμβατικό μεταξύ των μαθητών και της επιδιωκόμενης γνώσης. Στόχος οι μαθητές να αναλάβουν ρόλο πρωταγωνιστικό στην κατάκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Δε γνωρίζω αν ο Καββαδίας θα είχε την απήχηση που έχει, αν τα ποιήματά του δεν είχαν τύχει της εξαιρετικά δημοφιλούς μελοποίησης του Θ. Μικρούτσικου (μεταξύ άλλων), γεγονός πάντως είναι πως τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια, τα ποιήματά του με την απεγνωσμένη φυγή, την αγάπη για το ταξίδι, το θάμβος μπροστά στο εξωτικό αλλού, την τρυφερότητα για τους περιθωριακούς του χαρακτήρες τον έχουν καταστήσει κομμάτι αξεχώριστο μιας συλλογικής εφηβικής ταυτότητας, ίσως όχι κυρίαρχης, πάντως μιας ταυτότητας που επιμένει.

Εντούτοις, παρά το γεγονός ότι είναι γνωστός σε πολλούς μαθητές ο Καββαδίας και τα ποιήματά του, παρά το γεγονός μάλιστα πως κάποιοι τον αγαπούν πολύ, η κλασική, κατά μέτωπο διδασκαλία των ποιημάτων του στην τάξη, ακόμη κι αν προτάσσονται οι μελοποιημένες εκδοχές των ποιημάτων του, αποτυγχάνει σχεδόν πάντα, σύμφωνα με την εμπειρία της γράφουσας τουλάχιστον. Από την επιθυμία για άρση αυτής της αποτυχίας ξεκίνησε το σενάριο αυτό.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Το σενάριο δεν συνδέεται με συγκεκριμένη ενότητα του ισχύοντος Προγράμματος Σπουδών. Ο Καββαδίας ανθολογείται στο σχολικό εγχειρίδιο των ΚΝΛ της Β΄ Λυκείου με το ποίημα «Πούσυ». Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως παράδειγμα ποιητικής φωνής που κινείται στις παρυφές της νεότερης ποίησης, διατηρώντας την ιδιοτυπία της.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Ο Καββαδίας είναι ένας ποιητής με έντονη παρουσία στο Διαδίκτυο –αποτέλεσμα μάλλον και της πλατιάς απήχησης που είχε η ποίησή του χάρη στις μελοποιήσεις των ποιημάτων του. Εκτός από τις σελίδες στις οποίες παραπέμπει η σχετική [διαδικτυακή καταγραφή](#) της [Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα](#) υπάρχει και πληθώρα άλλων σελίδων. Ενδεικτικά αναφέρουμε την [ιστοσελίδα](#) του [Σπουδαστηρίου Νέου](#)

[Ελληνισμού](#), όπου ανθολογούνται κάποια ποιήματα του Καββαδία, και την [ιστοσελίδα](#) που αφιέρωσε το [Εθνικό Κέντρο Βιβλίου](#) στον Καββαδία για τα εκατό χρόνια από τη γέννησή του. Ιδιαίτερη περίπτωση ερασιτεχνικού ιστοχώρου είναι η προσωπική [ιστοσελίδα](#) του Νεκτάριου Μαμαλούγκου, η οποία, πέρα από το πλούσιο –και έγκυρο– υλικό, παρουσιάζει και ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που σχετίζεται με την προσπάθεια ένταξης των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία: πρόκειται για ιστοχώρο ο οποίος δημιουργήθηκε στα πλαίσια της δυνατότητας που προσφέρει το Πανεπιστήμιο Αθηνών να αναρτήσουν τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας προσωπικές ιστοσελίδες. Να σημειώσουμε εδώ πως αντίστοιχη δυνατότητα παρέχει και το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (για περισσότερες πληροφορίες βλ. [εδώ](#)). Υπάρχει λοιπόν τρόπος χρήστες χωρίς ιδιαίτερες τεχνικές δυνατότητες να συμμετάσχουν στη διαδικτυακή κοινότητα χωρίς περιορισμούς και με φωνή αυτόνομη.

Μετά την παρέκβαση ας επιστρέψω στα του σεναρίου: το σενάριο λοιπόν ενδιαφέρεται να περιδιαβούν οι μαθητές σε σχετική με τον Νίκο Καββαδία δικτυογραφία. Αν ο χρόνος ήταν περισσότερος –ή και εναλλακτικά για όποιον διδάσκοντα θελήσει να περιλάβει τον στόχο αυτό– θα μπορούσαν οι μαθητές να μην παραπεμφθούν σε σχετικές ιστοσελίδες αλλά να κληθούν να ανακαλύψουν και να αξιολογήσουν οι ίδιοι τις σελίδες που είναι αφιερωμένες στον Νίκο Καββαδία. Νομίζω πως ο συγκεκριμένος ποιητής, λόγω του μεγάλου αριθμού και θεσμικών και ερασιτεχνικών ιστοσελίδων που είναι αφιερωμένες σε αυτόν, προσφέρεται ώστε να ασκήσουν οι μαθητές τις δεξιότητές τους για αξιολόγηση ιστοσελίδων.

Ένας από τους βασικούς στόχους του σεναρίου είναι το Wiki που θα αποτελέσει τον πυρήνα της διδασκαλίας να αποτελέσει μια κυψέλη ανάγνωσης, να γίνει χώρος για την εκκίνηση συζητήσεων, χώρος όπου θα ανταλλάγουν απόψεις ανάμεσα στους μαθητές, θα γίνουν απόπειρες για ερμηνεία, με τρόπο ίσως πιο απελευθερωτικό απ' ό,τι το επιτρέπει η κλασική τάξη, με ανατροπή των κατεστημένων της ισορροπιών και με επέκταση της τάξης-κοινότητας πέρα από την τάξη-χώρο και το ωράριό της. Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία των νέων

συνθηκών που δημιουργούν οι ΤΠΕ για την ανάγνωση της λογοτεχνίας είναι η ανάδυση κοινοτήτων αναγνωστών, εφόσον μάλιστα «η έρευνα του διαδικτύου αποκαλύπτει πως το τελευταίο φιλοξενεί πολύμορφες κοινότητες αναγνωστών οι οποίοι ανταλλάσσουν τις αναγνωστικές εμπειρίες τους, γράφουν συλλογικά αφηγήσεις, αναρτούν τα συγγραφικά τους πονήματα και δέχονται κριτική γι' αυτά». (Αποστολίδου 2012: 4). Μπορεί λοιπόν να επεκταθεί, να ανασυσταθεί το περιβάλλον της τάξης ως κοινότητας ανάγνωσης και ερμηνείας στο Διαδίκτυο; Αυτός είναι ένας από τους κύριους στόχους που θέτει το σενάριο αυτό και ένας από τους βασικούς γνώμονες βάσει του οποίου θεωρούμε πως θα πρέπει να κριθεί ως επιτυχημένη ή όχι η τυχόν εφαρμογή του.

Στη δεύτερη φάση του σεναρίου χρησιμοποιείται η εφαρμογή Google Earth. Με την εφαρμογή αυτή το σενάριο στοχεύει να αισθητοποιηθεί η έννοια του ταξιδιού, του «αλλού» που κυριαρχεί στην ποίηση του Καββαδία. Η δυνατότητα που τους δίνει η εφαρμογή αυτή να προσθέσουν σε κάθε σήμανση κείμενο, εικόνες, κλπ. επιτρέπει στους μαθητές να προχωρήσουν σε μια ερμηνεία των ποιημάτων με τρόπο πιο δημιουργικό και βιωματικό.

Τέλος, η δραστηριότητα με την αποστολή ηλεκτρονικών καρτών εκμεταλλεύεται μια πολύ κοινή πλέον εφαρμογή του διαδικτύου, στοχεύοντας να τονιστεί η σχέση μεταξύ της ποίησης του Καββαδία και της ζωγραφικής, μεταξύ εικόνας και ποιητικής στην ποίηση του Καββαδία, και δίνοντας συγχρόνως την ευκαιρία στους μαθητές να εκφραστούν δημιουργικά μέσω της δημιουργικής γραφής.

Σε όλο το σενάριο επιχειρήθηκε να βαρύνουν περισσότερο δραστηριότητες που εμμένουν στην επικοινωνία μεταξύ των μαθητών, μιας και στόχος γενικότερος ήταν η καλλιέργεια της επικοινωνίας μέσα στα νέα περιβάλλοντα που προσφέρουν οι ΤΠΕ, η συλλογική εξαγωγή ερμηνειών από τους μαθητές που απαρτίζουν την αναγνωστική κοινότητα της τάξης.

Κείμενα

Λογοτεχνικά κείμενα σχολικών εγχειριδίων

ΚΝΑ Β' Γυμνασίου:

Νίκος Καββαδίας, «[Οι γάτες των φορτηγών](#)»

ΚΝΑ Γ' Γυμνασίου:

Νίκος Καββαδίας, «[Kuro Siwo](#)»

ΚΝΑ Β' Λυκείου:

Νίκος Καββαδίας, «[Πούσι](#)»

Λογοτεχνικά κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων:

Νίκος Καββαδίας, «[Μαραμπού](#)». *Μαραμπού*, 9. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου](#)». *Μαραμπού*, 14. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Ένα μαχαίρι](#)». *Μαραμπού*, 18. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Ο πιλότος Νάγκελ](#)». *Μαραμπού*, 23. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Ένας νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί](#)». *Μαραμπού*, 28. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Gabrielle Didot](#)». *Μαραμπού*, 30. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Οι προσευχές των ναυτικών](#)». *Μαραμπού*, 32. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Γράμμα ενός αρρώστου](#)». *Μαραμπού*, 39. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[William George Allum](#)», *Μαραμπού*, 45. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Καφάρ](#)», *Μαραμπού*, 47. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Παραλληλισμοί](#)», *Μαραμπού*, 52. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Στεριανή ζάλη](#)», *Πούσι*, Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Cambay's water](#)», *Πούσι*, 15. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Αρμίδα](#)», *Πούσι*, 17. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Νίκος Καββαδίας, «[Εσμεράλδα](#)», *Πούσι*, 21. Αθήνα: Άγρα, 1991.

- Νίκος Καββαδίας. «[Federico Garcia Lorca](#)», *Πούσι*, 27. Αθήνα: Άγρα, 1991.
- Νίκος Καββαδίας. «[Σταυρός του Νότου](#)», *Πούσι*, 31. Αθήνα: Άγρα, 1991.
- Νίκος Καββαδίας. «[Μουσώνας](#)», *Τραβέρσο*, 11. Αθήνα: Άγρα, 1991.
- Νίκος Καββαδίας. «[Yara Yara](#)», *Τραβέρσο*, 17. Αθήνα: Άγρα, 1991.
- Νίκος Καββαδίας. «[Οι επτά νάνοι στο S/S Cyrenia](#)», *Τραβέρσο*, 19. Αθήνα: Άγρα, 1991.
- Νίκος Καββαδίας. «[Θεσσαλονίκη II](#)», *Τραβέρσο*, 26. Αθήνα: Άγρα, 1991.
- Νίκος Καββαδίας. «[Πικρία](#)», *Τραβέρσο*, 36. Αθήνα: Άγρα, 1991.

Υποστηρικτικό/εκπαιδευτικό υλικό:

Τραγούδια

- «[Οι προσευχές των ναυτικών](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Ξέμπαρκοι, Minos EMI, 1986.
- «[Γράμμα ενός αρρώστου](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.
- «[Αρμίδα](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.
- «[Federico Garcia Lorca](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.
- «[Σταυρός του Νότου](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.
- [Οι επτά νάνοι στο S/S Cyrenia](#) από τον δίσκο *Ο Θάνος Μικρούτσικος τραγουδάει Θάνο Μικρούτσικο*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Θάνος Μικρούτσικος, Minos EMI, 1998
- «[Θεσσαλονίκη II](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.

- «[Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.
- «[Yara Yara](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.

Βίντεο

Η [εναρκτήρια σκηνή](#) από τη βασισμένη στο αφήγημα «Λι» του Καββαδία ταινία *Between the devil and the deep blue sea*(3:44)

Ιστοσελίδες

- Εθνικό Κέντρο Βιβλίου: αφιερωματική [ιστοσελίδα](#) για τα εκατό χρόνια από τη γέννηση του Νίκου Καββαδία
- Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού: [Νίκος Καββαδίας](#)
- Το [αφιέρωμα](#) στον Νίκο Καββαδία που φιλοξενείται σε προσωπική [ιστοσελίδα](#)
- [Museum of Modern Art \(MoMA\)](#)
- [Google Earth](#)

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Α' φάση: μία (1) διδακτική ώρα (εργαστήριο πληροφορικής)

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και παίρνουν θέση στους σταθμούς εργασίας. Στην οθόνη προβολικού μηχανήματος προβάλλεται η [εναρκτήρια σκηνή](#) από την ταινία *Between the devil and the deep blue sea*, η οποία βασίζεται στο αφήγημα του Καββαδία «Λι». Η πρώτη αυτή σκηνή αποδίδει το ποίημα του Καββαδία «[Οι γάτες των φορτηγών](#)». Ζητούμε λοιπόν από τους μαθητές να μας εξηγήσουν τι συμβαίνει στη σκηνή αυτή (στο κατάστρωμα ενός караβιού ένας ναυτικός, αφού χαϊδεύει με τρυφερότητα μια γάτα, την πετά έπειτα στη θάλασσα), πώς θα χαρακτήριζαν την ατμόσφαιρα της σκηνής αυτής, αν τους παραπέμπει σε κάποιο κείμενο που γνωρίζουν

(το συγκεκριμένο ποίημα, αν και [μελοποιημένο](#) από τους «Ξέμπαρκους, ίσως να μην τους είναι γνωστό, οπότε στην περίπτωση αυτή αποκαλύπτουμε εμείς στους μαθητές την ταυτότητα της ταινίας), αν γνωρίζουν τον ποιητή αυτόν και το έργο του, τα θέματα με τα οποία ασχολείται, αν έχουν ακούσει κάποια από τις μελοποιήσεις των ποιημάτων του, αν έχουν τέλος κάποια εικόνα για τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής των ναυτικών στα καράβια που βρίσκονται εν πλω, ειδικά παλιότερα, όταν τα ταξίδια ήταν πολύ μεγαλύτερα και μακρύτερος ο χρόνος απουσίας από την πατρίδα. Μετά από σύντομη συζήτηση ανακοινώνουμε λοιπόν στους μαθητές πως τις επόμενες ώρες θα ασχοληθούμε με τον ποιητή Νίκο Καββαδία και τους ζητούμε να αναζητήσουν το πρώτο [φύλλο εργασίας](#) στο Wiki που έχουμε δημιουργήσει.

Στη συνέχεια οι μαθητές εργάζονται κατά ομάδες: τους ζητείται να διαλέξουν όνομα για το καράβι που θα ταξιδέψει την ομάδα τους, να φτιάξουν τη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μέσω της οποίας θα επικοινωνούν με τις άλλες ομάδες και μια υποσελίδα στο Wiki, την οποία θα ενημερώνουν στη διάρκεια του ταξιδιού που θα επιχειρήσουμε. Στη συνέχεια τους ζητείται, αφού διαβάσουν κάποιες [μαρτυρίες](#) που φιλοξενούνται στην [αφιερωματική ιστοσελίδα](#) του ΕΚΕΒΙ, να συντάξουν ομαδικά ένα μικρό κείμενο που θα περιγράφει την πρώτη τους αυτή γνωριμία με τον Καββαδία: η δραστηριότητα αυτή αποσκοπεί κυρίως να εξοικειώσει τους μαθητές με τη μέθοδο εργασίας στο Wiki.

Στο τέλος της διδακτικής ώρας τους ανατίθεται [ατομική εργασία](#) για το σπίτι. Στόχος της εργασίας είναι να βάλει τους μαθητές να διαβάσουν, έστω επιπόλαια, τα ποιήματα του Καββαδία, να ακούσουν μερικές μελοποιήσεις του και, κυρίως, να θερμανθεί η επικοινωνία μεταξύ των ομάδων, δίνοντας στους μαθητές το έναυσμα να χρησιμοποιήσουν στίχους για να εκφραστούν οι ίδιοι και να επικοινωνήσουν με συμμαθητές τους. Τα ποιήματα που τους δίνονται είναι τα εξής² (οι θερμοί σύνδεσμοι [παραπέμπουν](#) σε βίντεο YouTube)::

² Για το ποιητικό κείμενο βλ. παραπάνω, ενότητα «Κείμενα».

- «[Οι προσευχές των ναυτικών](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Ξέμπαρκοι, Minos EMI, 1986.
- «[Γράμμα ενός αρρώστου](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.
- «[Αρμίδα](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.
- «[Federico Garcia Lorca](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.
- «[Σταυρός του Νότου](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.
- [Οι επτά νάνοι στο S/S Cyrenia](#) από τον δίσκο *Ο Θάνος Μικρούτσικος τραγουδάει Θάνο Μικρούτσικο*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Θάνος Μικρούτσικος, Minos EMI, 1998
- «[Θεσσαλονίκη II](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.
- «[Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.
- «[Yara Yara](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986.

Β' φάση: τέσσερις (4) διδακτικές ώρες (εργαστήριο πληροφορικής)

1^ο δίωρο (2^η και 3^η ώρα)

Οι μαθητές εργάζονται και πάλι χωρισμένοι σε ομάδες στους σταθμούς εργασίας του εργαστηρίου πληροφορικής. Στο Wiki έχει αναρτηθεί το [δεύτερο φύλλο εργασίας](#) και οι μαθητές ξεκινούν την επεξεργασία του. Αφού διαβάσουν απόσπασμα μιας συνέντευξης της ανιψιάς του Καββαδία, όπου αναφέρεται στην αγάπη που ο ποιητής

έτρεφε στη ζωγραφική, παραπέμπονται σε μια συστάδα ποιημάτων και από τις τρεις του συλλογές, στα οποία γίνεται μνεία κάποιου ζωγράφου. Τα ποιήματα είναι τα εξής:

- «[Ένα μαχαίρι](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)
- «[Καραντί](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)
- «[Federico Garcia Lorca](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)
- «[Θεσσαλονίκη](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)
- «[Μαρέα](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)
- «[Fresco](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)
- «[Γυναίκα](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)
- «[Yara Yara](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)
- «[Πικρία](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

Οι μαθητές καλούνται καταρχάς να επιλέξουν ένα από τα ποιήματα αυτά και να συζητήσουν μεταξύ τους ποια θεωρούν πως είναι η σχέση μεταξύ της ζωγραφικής αναφοράς και του ποιήματος που διάλεξαν. Τους δίνονται κάποιες κατευθυντήριες ερωτήσεις και στη διάθεσή τους έχουν κι απόσπασμα από [δοκίμιο](#) για τον Καββαδία, το οποίο αναφέρεται στη σχέση μεταξύ της ποίησής του και της ζωγραφικής. Συμπυκνώνουν τις σκέψεις τους σε ένα σύντομο κείμενο το οποίο αναρτούν στη σελίδα τους στο Wiki. Καλούνται επίσης να διαβάσουν κατά μόνας στο σπίτι τα σχετικά κείμενα των άλλων ομάδων και να σχολιάσουν τις απόψεις που διατυπώνουν εκεί οι συμμαθητές τους.

Στη συνέχεια ζητείται από τους μαθητές να επισκεφθούν την [ιστοσελίδα του MoMa](#) και, αφού αναζητήσουν έργα των αναφερόμενων ζωγράφων, να στείλουν μια ηλεκτρονική κάρτα από την αντίστοιχη υπηρεσία που προσφέρουν οι ιστότοποι αυτοί. Τους ζητείται να επιλέξουν τον πίνακα ο οποίος θεωρούν πως σχετίζεται στενότερα με το ποίημα που επέλεξαν έτσι όπως το έχουν ερμηνεύσει οι ίδιοι και στη συνέχεια να αποδώσουν σε πρώτο πρόσωπο το περιεχόμενο του ποιήματος, ενδύμενοι το προσωπείο του ποιητικού υποκειμένου. Υπάρχει ο κίνδυνος η επιλογή τόσο του πίνακα όσο και η απόδοση του περιεχομένου του να γίνει μάλλον επιπόλαια και σε

αυτό θα πρέπει να επιμείνει ο διδάσκων. Για τον λόγο αυτό ζητείται επίσης από τους μαθητές να δικαιολογήσουν στο Wiki την επιλογή του συγκεκριμένου πίνακα με τον οποίο συνέδεσαν το ποίημα που διάλεξαν. Η δραστηριότητα με την ηλεκτρονική κάρτα στοχεύει καταρχάς, να ωθήσει τους μαθητές να επιχειρήσουν μια από κοινού ερμηνεία του ποιήματος, σε λόγο κάπως διαφορετικό από αυτόν που τους ζητείται συνήθως, και κατά δεύτερον, να πλουτίσει τα εργαλεία μέσω των οποίων οι μαθητές προσλαμβάνουν την ποίηση.

Στο τέλος της ώρας τους ανατίθεται και πάλι [ατομική εργασία](#) για το σπίτι. Σε συνέχεια της εργασίας που ξεκίνησαν στο σχολείο, τους ζητείται να διαλέξουν ένα ποίημα και να το μεταφέρουν σε μια σελίδα που θα δημιουργήσουν στο Wiki. Εκεί, αφού χρωματίσουν την εικόνα ή τις εικόνες που υπάρχουν μέσα σε αυτό, θα εξερευνήσουν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι εικόνες. Τους δίνονται και πάλι κάποιες κατευθυντήριες ερωτήσεις, ενώ έχουν στη διάθεσή τους κι ένα απόσπασμα από τον Γκι Σονιέ που αποδίδει στην εικονοποιία του Καββαδία ένα όχι απλώς ζωγραφικό αλλά κινηματογραφικό βάρος. Στόχος και πάλι είναι, πέρα από τη μελέτη του ποιητικού αυτού τρόπου του Καββαδία, να ξεκινήσει κυρίως μια διαδικτυακή συζήτηση μεταξύ των μαθητών, όπου θα διατυπώσουν απόψεις, θα ασκήσουν κριτική στις απόψεις των άλλων, θα ανασκευάσουν ίσως αρχικές τους εντυπώσεις, θα αποκτήσουν τελικά μια νέα αναγνωστική ταυτότητα μέσα στα καινούργια περιβάλλοντα που θέτουν στη διάθεσή τους οι ΤΠΕ.

2^ο δώρο (4^η και 5^η ώρα)

Οι μαθητές εργάζονται και στη διάρκεια αυτού του δώρου χωρισμένοι σε ομάδες στο εργαστήριο πληροφορικής. Στο Wiki βρίσκουν αναρτημένο το [τρίτο φύλλο εργασίας](#), όπου βρίσκουν και πάλι μια συστάδα ποιημάτων, στα οποία αναφέρονται διάφορα τοπωνύμια. Τα ποιήματα στα οποία υπάρχουν τέτοιες αναφορές αφθονούν στην ποίηση του Καββαδία και είναι στην ευχέρεια του εκπαιδευτικού να επιλέξει εκείνα που θεωρεί είτε πιο πρόσφορα για τη δραστηριότητα αυτή είτε πιο αξιόλογα από το σύνολο του έργου του. Εδώ επιλέχθηκαν τα εξής:

«[Καφάρ](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Πούσι](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Εσμεράλδα](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Στεριανή ζάλη](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Μουσώνας](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

«[Πικρία](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

«[Yara Yara](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

Χρησιμοποιώντας την εφαρμογή [Google Earth](#) οι μαθητές φτιάχνουν ένα δρομολόγιο των ποιημάτων του, το οποίο συμπληρώνουν με στίχους, εικόνες, φωτογραφίες. Η εφαρμογή αυτή είναι αρκετά περίπλοκη και οι μαθητές θα χρειαστούν μάλλον τη συνδρομή του εκπαιδευτικού για την ολοκλήρωση της δραστηριότητας. Στόχος και πάλι μια συλλογική προσπέλαση της ποίησης του Καββαδία, μια εποπτική ανάγνωση των ποιημάτων του, υπό τις διαφορετικές συνθήκες που δημιουργούν οι ΤΠΕ.

Στην [ατομική εργασία](#) που τους ανατίθεται και πάλι στο τέλος του διώρου τους ζητείται να σχολιάσουν μια άποψη σχετικά με τον ανθρωπισμό που εκφράζεται στο έργο του Καββαδία και να στηρίξουν τη δική τους θέση με αναφορές στα ποιήματά του. Εναλλακτικά τους ζητείται να γράψουν μια επιστολή υιοθετώντας το προσωπείο ενός άλλου προσώπου από αυτά που αναφέρονται στα ποιήματά του. Προς μελέτη προτείνονται τα εξής ποιήματα:

«[Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Ο πιλότος Νάγκελ](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Ένας νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Gabrielle Didot](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[William George Allum](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Παραλληλισμοί](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Cambay's water](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Σταυρός του Νότου](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Μουσώνας](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

Οι στόχοι αντίστοιχοι όπως και στις προηγούμενες εργασίες που ανατέθηκαν. Ειδικά για την εναλλακτική δραστηριότητα, επιχειρείται με αυτή τη δραστηριότητα δημιουργικής γραφής να ασκηθούν οι μαθητές σε μια πιο βιωματική ερμηνεία αλλά και να καλλιεργηθεί η ενσυναίσθησή τους για όλα αυτά τα πάσχοντα πρόσωπα, τα οποία ο Καββαδίας προσεγγίζει με τρυφερότητα και ανοχή.

Γ' φάση: τρεις (3) διδακτικές ώρες (εργαστήριο πληροφορικής)

3^ο δίωρο (6^η και 7^η ώρα)

Στο πρώτο δίωρο της τελευταίας φάσης οι ομάδες παραπέμπονται και πάλι στο Wiki όπου βρίσκουν αναρτημένο το [τέταρτο φύλλο εργασίας](#). Τους ζητείται να επιλέξουν ένα από τα ποιήματα με τα οποία ασχολήθηκαν στη διάρκεια των προηγούμενων ωρών και να το αποδώσουν σε μια σύντομη (έως 5 λεπτά) ψηφιακή αφήγηση την οποία θα ντύσουν με όποιον τρόπο θεωρούν πρόσφορο για την αναπαράσταση του ποιήματος. Δίνεται επίσης η οδηγία να προτιμήσουν, αν θέλουν, να αποδώσουν το ποίημα όχι από την οπτική γωνία του ποιητικού υποκειμένου αλλά κάποιου άλλου από τα πρόσωπα που τυχόν αναφέρονται μέσα στο ποίημα που έχει επιλεγεί από την ομάδα.

8^η διδακτική ώρα (εργαστήριο πληροφορικής)

Κατά την τελευταία ώρα του σεναρίου οι ομάδες παρουσιάζουν στους συμμαθητές τους την ψηφιακή αφήγηση που δημιούργησαν το προηγούμενο δίωρο και συζητούνται στο πλαίσιο της ολομέλειας οι επιλογές κάθε ομάδας, το κατά πόσο αποδόθηκε επιτυχημένα το κάθε ποίημα, καθώς και η γενική τους αποτίμηση για την περιδιάβαση αυτή στην ποίηση του Καββαδία.

ΣΤ. ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Το ταξίδι ξεκινά. Δώστε όνομα στο πλοίο με το οποίο θα ανοιχτείτε στα βαθιά. Χρησιμοποιήστε, αν θέλετε, το όνομα κάποιου από τα πλοία στα οποία ταξίδεψε ο Νίκος Καββαδίας. Θα τα βρείτε στο χρονολόγιο της [ιστοσελίδας](#) που δημιούργησε το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου (Ε.ΚΕ.ΒΙ.) για να γιορταστούν τα εκατό χρόνια από τη γέννησή του Καββαδία (μες στο χρονολόγιο της ζωής του δίνονται τα ονόματα όλων των πλοίων με τα οποία μάρκαρε) ή σε αυτό εδώ το [αφιέρωμα](#).

Στη συνέχεια δημιουργήστε με το όνομα του караβιού σας μια διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και φτιάξτε έπειτα στο Wiki [δίνεται το όνομα του Wiki που έχει φτιάξει ο εκπαιδευτικός] τη δική σας ομώνυμη υποσελίδα.

Την υποσελίδα που φτιάξατε θα την ενημερώνετε μέχρι την ολοκλήρωση του ταξιδιού μας. Ξεκινώντας λοιπόν, διαβάστε [εδώ](#) τις μαρτυρίες ανθρώπων που γνώρισαν τον ποιητή. Ποια εικόνα συνάγετε μέχρι τώρα για τον άνθρωπο αυτόν που θα γνωρίσουμε τις επόμενες ώρες από την ποίησή του; Συγκεντρώστε τις απόψεις σας σε ένα σύντομο κείμενο το οποίο θα αναρτήσετε στη σελίδα σας στο Wiki και στη συνέχεια διαβάστε και σχολιάστε τα κείμενα των άλλων ομάδων.

Ατομική εργασία για το σπίτι:

Ο Καββαδίας ήταν ασυρματιστής, υπεύθυνος δηλαδή για την επικοινωνία του πλοίου με τον έξω κόσμο, σε μια εποχή που η επικοινωνία αυτή ήταν και ζωτική και καθόλου δεδομένη.

Αφού διαβάσετε τα ποιήματα στα οποία παραπέμπουν οι παρακάτω σύνδεσμοι, ακούγοντας και τις αντίστοιχες μελοποιήσεις, στείλτε στην προσωπική ηλεκτρονική διεύθυνση κάποιου συμμαθητή ή συμμαθήτριάς σας ή και στη συλλογική ηλεκτρονική διεύθυνση κάποιας από τις άλλες ομάδες μερικούς στίχους ή και ολόκληρο ποίημα του Νίκου Καββαδία, σημειώνοντας και γιατί το επιλέξατε.

Εδώ θα βρείτε τα ποιήματα:

«[Αρμίδα](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Federico Garcia Lorca](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Σταυρός του Νότου](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Θεσσαλονίκη II](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

«[Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Yara Yara](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

«[Οι προσευχές των ναυτικών](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Γράμμα ενός αρρώστου](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Οι επτά νάνοι στο S/S Cyrenia](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

Και εδώ μπορείτε να ακούσετε τις μελοποιήσεις τους:

«[Αρμίδα](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.

«[Federico Garcia Lorca](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Γιάννης Κούτρας, Lyra, 1979.

«[Σταυρός του Νότου](#)» από τον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία Αιμιλία Σαρρή, Lyra, 1979.

«[Θεσσαλονίκη II](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Ξέμπαρκοι, Minos EMI, 1986.

«[Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Ξέμπαρκοι, Minos EMI, 1986.

«[Yara Yara](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Ξέμπαρκοι, Minos EMI, 1986.

«[Οι προσευχές των ναυτικών](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Ξέμπαρκοι, Minos EMI, 1986.

«[Γράμμα ενός αρρώστου](#)» από τον δίσκο *S/S Ιόνιον 1934*, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική Ξέμπαρκοι, ερμηνεία Δήμητρα Γαλάνη, Minos EMI, 1986

[Οι επτά νάνοι στο S/S Cyrenia](#) από τον δίσκο Ο Θάνος Μικρούτσικος τραγουδάει Θάνο Μικρούτσικο, στίχοι Νίκος Καββαδίας, μουσική-ερμηνεία Θάνος Μικρούτσικος, Minos EMI, 1998.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

Σε [συνέντευξη](#) της ανιψιάς του Νίκου Καββαδία, Έλγκα, στην εφημερίδα *Βήμα* διαβάζουμε: «Αγαπούσε πολύ τη ζωγραφική και τη μουσική ο θεός μου'. [...] Στα ταξίδια του επισκεπτόταν μουσεία και έστελνε στην ανιψιά του φωτογραφίες και καρτ-ποστάλ από τους πίνακες που έβλεπε».

Κι όντως, αναφορές σε ζωγράφους υπάρχουν σε αρκετά του ποιήματα. Διαβάστε λοιπόν τα ποιήματα και διαλέξτε εκείνο που σας αρέσει περισσότερο.

[Ένα μαχαίρι](#) (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

[Καραντί](#) (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

[Federico Garcia Lorca](#) (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

[Θεσσαλονίκη](#) (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

[Μαρέα](#) (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

[Fresco](#) (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

[Γυναίκα](#) (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

[Yara Yara](#) (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

[Πικρία](#) (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

Αντιγράφουμε από δοκίμιο που φιλοξενείται στον ιστότοπο [poetica](#):

«[...] διερωτάται [κανείς] σε τι χρησιμεύουν οι αναφορές σε ζωγράφους και έργα ζωγραφικής και αν πραγματικά το ποιητικό έργο έχει ανάγκη από εξωτερικούς μάρτυρες και από τέτοια δάνεια του υπαρκτού κόσμου για ενίσχυση της εικονοποιητικής σκευής του, όταν μάλιστα ήδη κινείται εν πολλοίς στο μεταίχμιο πραγματικότητας, φαντασίας και ονείρου. Ο Guy Saunier και πάλι επιμένει στη θεματική σχέση της ζωγραφικής με το περιεχόμενο της αφήγησης, φέρνοντας ως παράδειγμα την μπρεσιονιστική τεχνική της ακιδογραφίας για να περιγράψει οπτικά

την κατάσταση διάλυσης της προσωπικότητας στη Βάρδια –«ο ήλιος σκορπίζει το πρόσωπο». Η επίκληση ενός ζωγράφου ή της τέχνης του άλλοτε υπαινίσσεται το θεματικό δεσμό, άλλοτε τη σχέση ζωγραφικής τεχνικής και αφήγησης, όπως ότι η αναφορά στον Chagall στο «Πούσι» παραπέμπει στη διάλυση των αφηγηματικών περιγραμμάτων και στην ονειρικά ανορθόδοξη διάταξη του υλικού. Ο Guy Saunier επιχειρεί μια επιπλέον επέκταση της ερμηνείας θεωρώντας ότι «η ζωγραφική είναι για τον Καββαδία η υψηλότερη μορφή της εικόνας, του ορατού κόσμου και της ίδιας της όρασης. Η σχέση της με τον έρωτα και την ενοχή τείνει να σημαίνει ότι το βλέμμα του αφηγητή ή του ποιητή υπακούει σε μια θεμελιώδη παρόρμηση της ένοχης παρατήρησης. Η ζωγραφική, με την απλή παρουσία της, γίνεται η μεγαλειώδης μεταφορά του ένοχου βλέμματος, που προϋποθέτουν οι ερωτικές σκηνές».

Ας μας επιτραπεί να προσθέσουμε κάτι ακόμη σ' αυτή την εικασία. Ο Καββαδίας ήταν γνωστό σε όλους ότι υπήρξε τακτικός επισκέπτης των ευρωπαϊκών Μουσείων και των μεγάλων εκθέσεων εικαστικών τεχνών. Όταν έπιανε το καράβι του Μασσαλία, έπαιρνε το τρένο κι ανέβαινε ως το Παρίσι, αφού εκεί συναντούσε τη φίλη του ψυχαναλύτρια Μαρία Βοναπάρτη, στην οποία, κατά μία εκδοχή, οφείλεται και η έμπνευση του τίτλου της συλλογής Μαραμπού από το όνομα του δυοιώνου πτηνού των τροπικών. Στις επισκέψεις του αυτές στο Παρίσι δεν παρέλειπε τις επισκέψεις στα μεγάλα Μουσεία της εντυπωσιακής μητρόπολης όπου άλλωστε ήρθε σε επαφή με τα έργα τόσων και τόσων καλλιτεχνών, όπως του Μοντιλιάνι».

Με ποιον τρόπο θεωρείτε εσείς πως συγγενεύει η ζωγραφική αναφορά με το ποίημα που διαλέξατε; Απαντήστε έχοντας κατά νου και τα εξής: Με ποιον τρόπο η αναφορά σε κάποιο ζωγράφο κάνει σαφέστερο αυτό που θέλει να εκφράσει ο Καββαδίας; Μήπως το ζωγραφικό έργο αποτελεί παρομοίωση ή μεταφορά για κάποια εικόνα ή συναίσθημα που θέλει να φωτίσει ο Καββαδίας; Υπάρχει κάποια αναλογία μεταξύ της ζωγραφικής και της κατάστασης που βιώνει το ποιητικό υποκείμενο; Αποτελούν οι αναφορές αυτές συνειρμούς με τους οποίους το ποιητικό υποκείμενο εκφράζει την

ψυχική του διάθεση; Συμπυκνώστε τις απόψεις σας σε ένα σύντομο κείμενο το οποίο θα αναρτήσετε στη σελίδα σας στο Wiki. Στο σπίτι ο καθένας ας διαβάσει και να σχολιάσει και τα κείμενα των άλλων ομάδων.

Στη συνέχεια μπειτε στον [ιστότοπο του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης \(MoMa\)](#). Εδώ σας δίνεται η δυνατότητα να στείλετε μια ηλεκτρονική κάρτα με τον πίνακα της επιλογής σας: εντοπίστε λοιπόν κάποιον πίνακα του αναφερόμενου στο ποίημα ζωγράφου, ο οποίος θεωρείτε πως «γεινιάζει» με τη δική σας ερμηνεία του ποιήματος. Στο κείμενο της ηλεκτρονικής κάρτας ντυθείτε το προσωπείο του ποιητικού υποκειμένου και αποδώστε το ποίημα που διαλέξατε σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Τι θα λέγατε αν ήσασταν εσείς η φωνή του ποιήματος; Σε κείμενο που θα αναρτήσετε στο Wiki εξηγήστε γιατί θεωρείτε πως ο συγκεκριμένος πίνακας αποδίδει το περιεχόμενο του ποιήματος. Ποια στοιχεία του πίνακα σας κάνουν να τον συνδέετε με το ποίημα; Ποια είναι τα σημεία που κατά τη γνώμη σας αποτελούν στοιχείο συγγένειας μεταξύ των δύο έργων;

Ατομική εργασία για το σπίτι

Διαλέξτε από τα ποιήματα που διαβάσατε ως τώρα κάποιο που σας συγκίνησε ιδιαίτερα. Μεταφέρετέ το σε σελίδα που θα δημιουργήσετε εσείς στο Wiki και σημειώστε με κάποιο χρώμα την εικόνα (ή τις εικόνες) που εντοπίζετε. Στην ίδια ανάρτηση εξηγήστε πώς λειτουργούν οι εικόνες αυτές μέσα στο ποίημα. Είναι οπτικές, ακουστικές, οσφρητικές; Τι έκταση καταλαμβάνουν μέσα στο ποίημα; Αποτελούν αναφορά στην εξωτερική πραγματικότητα, είναι μεταφορικές ή αποτελούν σύμβολα της ψυχικής διάθεσης του ποιητικού υποκειμένου; Ή συνδυάζουν παραπάνω από μία από τις λειτουργίες αυτές; Οι εικόνες ερμηνεύονται με βάση κάποια λογική ή συνειρμική συσχέτιση;

Στην εργασία σας μπορεί να σας βοηθήσει και το παρακάτω απόσπασμα από τον μελετητή του Καββαδία, Γκι Σονιέ:

Στις περιγραφές του, αλλά και στην αφήγηση, ο Καββαδίας λειτουργεί σαν ζωγράφος. Μοιράζεται αυτό το ζωγραφικό ταλέντο με άλλον Έλληνα ποιητή, τον Μίλτο Σαχτούρη. [...] Ο Καββαδίας, αν και δείχνει κι αυτός εξαιρετική ευαισθησία στα χρώματα, στις περιγραφές και αφηγήσεις του λειτουργεί κάπως διαφορετικά: περισσότερο σαν σχεδιαστής ή, στο μέτρο που υπάρχει κίνηση, σαν κινηματογραφιστής [...] Στο θεμελιακό ποίημα «Πούσι» [...], [που] παρουσιάζει για πρώτη φορά τη σκηνή της ερωτικής επίσκεψης μιας γυναίκας στη γέφυρα, ο ποιητής προσπαθεί μάταια, το είδαμε, να μετατρέψει τη γυναίκα σε θαλάσσιο ον και, επειδή αποτυχαίνει, τη διώχνει τελικά».

(απόσπασμα από το Saunier Guy. 2004. *Έρευνα στον μυθικό κόσμο του Ν. Καββαδία*, 79.

Αθήνα: Άγρα.)

Επισκεφθείτε επίσης τις σελίδες που έφτιαξαν οι υπόλοιποι συμμαθητές σας για να δείτε πώς προσεγγίζουν εκείνοι το θέμα. Στόχος είναι να ξεκινήσει μια σχετική διαδικτυακή συζήτηση.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

Όπως ίσως προσέξατε ήδη, η ποίηση του Καββαδία είναι μια ποίηση μακρινών τόπων και εξωτικών προορισμών.

Διαβάστε τα ποιήματα που ακολουθούν και, αφού εντοπίσετε στο [Google Earth](#) τα τοπωνύμια που αναφέρονται, φτιάξτε ένα δρομολόγιο των ποιημάτων του Νίκου Καββαδία. Σε κάθε σήμανση που θα προσθέσετε στο Google Earth προσθέστε στίχους, εικόνες, φωτογραφίες που θα καλούν όποιον ακολουθήσει το δρομολόγιό σας σε ένα ταξίδι στην ποίηση του Καββαδία.

Εδώ θα βρείτε τα ποιήματα:

- «[Καφάρ](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)
- «[Πούσι](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)
- «[Εσμεράλδα](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)
- «[Στεριανή ζάλη](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)
- «[Μουσώνας](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)
- «[Πικρία](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)
- «[Yara Yara](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

Ατομική εργασία για το σπίτι

Η φιλόλογος Χριστίνα Αργυροπούλου γράφει:

«Εκείνο που διαπερνά την ποίησή του είναι η αγάπη και αγωνία του για τον άνθρωπο, τον ναυτικό και τα βιώματά του, για τον κάθε ταπεινό άνθρωπο. Πρόκειται για έναν ανθρωποκεντρισμό χωρίς φύλο, φυλή και χρώμα, στο έργο του παρελαύνουν άνθρωποι κάθε φυλής και κοινωνικού επιπέδου με τα ήθη και τα έθιμά τους, χωρίς

καμία προκατάληψη, πρόκειται, δηλαδή, για μια διαπολιτισμική και οικουμενική διάσταση του έργου του» (Αργυροπούλου Χριστίνα. 2006. *Ανθολογημένη ποίηση από το Γυμνάσιο και το Λύκειο*, 148-149. Αθήνα: Ταξιδευτής).

Διαβάστε τα ποιήματα που ακολουθούν και στη συνέχεια στο Wiki κάθε μέλος της ομάδας σας ας σχολιάσει την άποψη της Αργυροπούλου και ας καταγράψει τη δική του άποψη σχετικά με το πώς αντιμετωπίζει ο Καββαδίας τα πρόσωπα που εμφανίζονται στο έργο του. Εργαστείτε όπως και στην προηγούμενη εργασία για το σπίτι, σχολιάζοντας και τα κείμενα των υπολοίπων μετά την ολοκλήρωση της δικής σας απάντησης.

«[Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Ο πιλότος Νάγκελ](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Ένας νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Gabrielle Didot](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[William George Allum](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Παραλληλισμοί](#)» (από το *Μαραμπού*, Άγρα 1991)

«[Cambay's water](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Σταυρός του Νότου](#)» (από το *Πούσι*, Άγρα 1991)

«[Μουσόνας](#)» (από το *Τραβέρσο*, Άγρα 1991)

Εναλλακτικά, όποιος θέλει ας διαλέξει ένα ποίημα και ας γράψει μια επιστολή στο ποιητικό υποκείμενο του ποιήματος δανειζόμενος τη φωνή ενός από τα άλλα πρόσωπα που εμφανίζονται μες στο ποίημα. Τι θα έλεγε αυτό το άλλο πρόσωπο; Πώς θα εκφραζόταν;

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

Από τα ποιήματα που διαβάσατε ως τώρα διαλέξτε αυτό που σας συγκίνησε περισσότερο και αποδώστε το σε μια σύντομη ψηφιακή αφήγηση (έως 5 λεπτά) χρησιμοποιώντας το λογισμικό Windows Movie Maker (ή όποιο άλλο λογισμικό στη χρήση του οποίου αισθάνεστε άνετα). Χρησιμοποιήστε εικόνες και φωτογραφίες, ντύστε το με την κατάλληλη μουσική, ενσωματώστε αν θέλετε την απαγγελία του ποιήματος από εσάς ή κάποιον άλλον (αν υπάρχει).

Μπορείτε αν θέλετε η αφήγησή σας να μη γίνει από την οπτική τη δική σας, των αναγνωστών, αλλά να αφηγηθείτε το περιεχόμενο του ποιήματος από την οπτική είτε του ποιητικού υποκειμένου είτε κάποιου από τα άλλα πρόσωπα που τυχόν εμφανίζονται μες στο ποίημα. Όταν ολοκληρώσετε την αφήγησή σας αναρτήστε την στο Wiki.

Ζ. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Για την τρίτη φάση του σεναρίου θα μπορούσε να ζητηθεί από τους μαθητές να δημιουργήσουν από κοινού ένα μικρό ηλεκτρονικό ανθολόγιο με τα ποιήματα που τους άρεσαν. Ενδεικτικά αναφέρω τους ιστότοπους <http://evernote.com> και <http://www.literatureandlatte.com> που προσφέρουν δωρεάν τη δυνατότητα δημιουργίας ενός ηλεκτρονικού βιβλίου. Οι ομάδες θα αναλάβουν από κοινού την έκδοση του ανθολογίου, το οποίο μπορούν να συνοδεύσουν επίσης εικαστικά και μουσικά. Θα μπορούσαν να δημιουργήσουν επίσης ένα ανθολόγιο αναγνώσεων. Οι δύο αυτές δραστηριότητες δεν είναι αλληλοαποκλειόμενες αλλά μπορούν να ανατεθούν ίσως σε διαφορετικές ομάδες ανάλογα με τις προτιμήσεις και τις δεξιότητες των μαθητών που τις απαρτίζουν.

Θα μπορούσε επίσης να ζητηθεί από τις ομάδες να φτιάξουν ένα ολιγόλεπτο βίντεο στο οποίο θα ενσωματώσουν απαγγελία συμπληρωμένη από οπτικό υλικό, που θεωρούν ότι αποδίδει το ποίημα έτσι όπως το αντιλαμβάνονται οι ίδιοι και να το ανεβάσουν σε κάποιο διαδικτυακό αποθετήριο όπως το YouTube.

Τέλος, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα ιστολόγιο ή ένα Wiki με ανοιχτή πρόσβαση, αφιερωμένα στην ποίηση του Καββαδία, κι εκεί να αναρτήσουν τα ποιήματα που θα επέλεγαν να επεξεργαστούν και να τα υπομνηματίσουν – προσθέτοντας επεξηγηματικά και κριτικά σχόλια αλλά και φωτογραφίες, εικόνες, αρχεία ήχου, μουσικές. Με αυτόν τον τρόπο το κείμενο που έχουν συνηθίσει να προσεγγίζουν στην έντυπη μορφή του μεταμορφώνεται αποκτώντας νέα χαρακτηριστικά, στη διαμόρφωση των οποίων συμμετέχουν και οι ίδιοι οι μαθητές. Ένα παράδειγμα τέτοιας προσέγγισης μπορείτε να βρείτε [εδώ](#).

Η. ΚΡΙΤΙΚΗ

Το σενάριο αφιερώνει οκτώ ώρες σε έναν ποιητή στον οποίο κατά τη συνήθη κατανομή των διδακτικών ωρών δεν δίνεται τόσος χρόνος. Το σενάριο λοιπόν θα

πρέπει να επιλεγεί προς εφαρμογή μόνο αν ο εκπαιδευτικός θεωρεί πως εξυπηρετούνται μέσα από αυτό γραμματισμοί και δεξιότητες που δεν περιορίζονται στα όρια της μελέτης του συγκεκριμένου ποιητή.

Το σενάριο απαιτεί τη χρήση από τους μαθητές αρκετών εργαλείων και εφαρμογών, τα οποία όμως είναι στις περισσότερες περιπτώσεις αρκετά απλά και δεν προβλέπεται να προκαλέσουν δυσκολίες. Τυχόν δυσχέρειες μπορούν να επιλυθούν με τη βοήθεια του διδάσκοντα, ο οποίος μπορεί να προετοιμάσει εκ των προτέρων τους μαθητές με μια σύντομη ξενάγηση.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αποστολίδου, Β. 2012. Η λογοτεχνία στα νέα περιβάλλοντα των ΤΠΕ: κυβερνολογοτεχνία και e-books, ψηφιακές κοινότητες αναγνωστών, δημιουργική γραφή και αφήγηση στον ψηφιακό κόσμο. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,

http://www.greeklanguage.gr/sites/default/files/digital_school/3.1.2_apostolidou.pdf

Γεωργιάδου, Α. κ.ά. 2010. *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου. Βιβλίο Εκπαιδευτικού*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

<http://ebooks.edu.gr/courses/DSB106/document/4e5baffeixf5/4e5bb00f10cp/4e5bb137nfr2.pdf>